

Matic Batič*

Šolska imena kot orodje italijanizacije na Goriškem: primer tolminskega šolskega okrožja

School Names as a Tool of Italianization in the Gorizia Region: The Case of the Tolmin School District

Izvleček

Razprava obravnava poimenovanje šol kot enega izmed doslej večinoma spregledanih vidikov italijanskega šolstva na Primorskem v času med obema svetovnima vojnama. Italijanski šolski sistem je bil tedaj tesno prepleten z italijanizacijskimi prizadevanji, katerih cilj je bil izbris slovenske narodne identitete. V tem okviru so italijanske oblasti poimenovala večino šol, pri čemer so izbrana imena jasno razkrivala njihove ideološke cilje. Na ta način so želele vplivati na šolsko mladino ter oblikovati vsakdanje simbolno okolje, v katerem so se učenci, učitelji in širša skupnost nenehno srečevali z ideološkimi sporočili, kar naj bi prispevalo k njihovi ponotranjenosti. Razprava, ki se prostorsko osredotoča na Goriško, zlasti na njen severni del, predstavi časovni okvir poimenovanja, ki so potekala neprekinjeno skozi vse obdobje med obema svetovnima vojnama, najpomembnejše deležnike v tem procesu, potrebne birokratske postopke ter slovesnosti ob poimenovanjih. Celoto zaokrožata kontekstualni in teoretski okvir, nujna za globlje razumevanje novih šolskih imen na Goriškem.

Abstract

The article examines the naming of schools as one of the hitherto largely overlooked aspects of the Italian school system in the Slovenian Littoral during the interwar period. At that time, the Italian educational system was closely intertwined with Italianization policies aimed at erasing the Slovene national identity. Within this framework, the Italian authorities renamed most schools, with the chosen names clearly reflecting their ideological objectives. In doing so, they sought to influence young people and create an everyday symbolic environment in which pupils, teachers, and the wider community would be constantly confronted with ideological messages, thereby contributing to their internalization. Focusing on the Gorizia region, particularly its northern part, the discussion presents the chronological framework of the renaming, which took place continuously throughout the interwar years, along with the main stakeholders involved in the process, the necessary bureaucratic procedures, and the ceremonies accompanying the naming. The analysis is complemented by a contextual and theoretical framework essential for a deeper understanding of the new school names in the Gorizia region.

* Dr. Matic Batič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, e-pošta: matic.batic@scnr.si

Ključne besede: šolstvo, Goriška, fašizem, poimenovanje šol, tolminsko šolsko okrožje

Keywords: education, Gorizia region, fascism, school naming, Tolmin school district

Uvod¹

Eden od osrednjih mejnikov sodobne zgodovine Primorske² je izkušnja italijanske oblasti, ki je trajala od konca prve svetovne vojne do kapitulacije italijanske države septembra 1943, posamezne prvine italijanskega upravnega in represivnega aparata pa so se obdržale tudi v času nemške okupacije, ko je bila regija vključena v Operacijsko cono Jadransko Primorje (nem. *Operationszone Adriatisches Küstenland*).³ Italijanska oblast je na Primorskem globoko zaznamovala vsakdanje življenje, družbeno tkivo in kulturni razvoj, zlasti v času fašističnega režima, ki je z izvajanjem načrtne italijanizacijske politike skušal sistematično izbrisati slovensko narodno skupnost. Slovenci so bili izključeni iz javnega življenja, slovenski jezik je bil prepovedan v šolah, uradih in drugih javnih prostorih, slovenska društva in kulturne ustanove pa so bile razpuščene.⁴ Končni cilj vseh teh ukrepov je bilo postopno zlitje Slovencev z italijanskim prebivalstvom in posledično izbris njihove narodne identitete.

Pri uresničevanju italijanizacijske politike je odločilno vlogo igralo šolstvo, ki je predstavljalo enega izmed osrednjih orodij raznarodovalnih procesov. Glede na temeljni pomen šole v vzgojno-izobraževalnem sistemu in v oblikovanju identitete mladih generacij, ni presenetljivo, da je to področje pritegnilo precejšnjo raziskovalno pozornost. Zgodovinske študije so doslej osvetlile različne dimenzije italijanskega šolstva na Primorskem: od ideoloških ciljev in vsebinskih usmeritev šolskih programov prek organizacije šolske mreže in kurikuluma pa

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0380 *Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijski dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Za pomoč pri nastajanju razprave se lepo zahvaljujem osebju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

2 Primorska je v slovenskem prostoru splošno prepoznan zemljepisni pojem za tisti del ozemlja Republike Slovenije, ki je bil na italijanski strani nekdanje rapalske meje. Na ta način kot zemljepisni pojem v današnjih okvirih predstavlja dediščino časa italijanske oblasti.

3 Stefano Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland: Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943-1945*, Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005.

4 O raznarodovalnih ukrepih italijanske države obstaja velik korpus spominskega gradiva in zgodovinskih študij, ki pa so večinoma parcialnega značaja. Najobsežnejši celoviti pregled ostaja delo Lava Čermelja; gl. Lavo Čermelj, *Slovenci in Hrvati pod Italijo med obema vojnama*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

vse do delovanja fašističnih mladinskih organizacij, ki so se tesno povezovale s šolskim poukom.⁵

Splošna podoba italijanskega šolstva za rapalsko mejo je tako razmeroma dobro raziskana. Kljub temu pa je dolgo ostajalo prezrto tisto področje, ki tvori osnovo vsakega šolskega sistema – šolski prostori. Šele v zadnjem desetletju so se pojavile prve poglobljene raziskave, ki so analizirale ideološko funkcijo šolskih stavb v procesu italijanizacije.⁶ Na temelju semiotike prostora sem v svojih dosedanjih študijah že opozoril na pomen arhitekturnih in prostorskih značilnosti šolskega stavbnega fonda na Primorskem v obdobju med obema svetovnima vojnama ter pokazal, kako so bile stavbe same nosilke političnih sporočil oz. vpete v italijanizacijski proces.⁷ Pričujoča razprava nadgrajuje te izsledke in raziskovalno pozornost preusmerja na šolska imena, enega najbolj neposrednih in prepoznavnih izrazov ideološke obarvanosti šolstva v tem času. Za obdobje italijanskega šolstva na Primorskem je bilo namreč značilno množično poimenovanje šol. Čeprav sem na to dimenzijo sporočilnosti italijanskih šol opozoril že v svoji prejšnji razpravi,⁸ je predstavitev doslej ostala omejena zgolj na najpomembnejše

5 Vsebinsko najboljšežnejšo predstavitev značilnosti italijanskega šolstva ob italijanski vzhodni meji sta pripravila italijanska zgodovinarja Adriano Andri in Giulio Mellinato; *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915–1945*, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1994. Med slovenskimi preglednimi deli gl. predvsem Drago Pahor, *Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970; gl. tudi Čermelj 1965, str. 47–79. V zadnjih letih se je temu področju posvetila zlasti Milena Černe; gl. Milena Černe, Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na Primorskem, 1918–1943, *Dileme: razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine* 7, 2023, št. 2, str. 9–31 DOI: 10.55692/d.18564.23.7; Milena Černe, *Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943: katalog k razstavi*, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2023. Poleg splošnih pregledov se te tematike dotikajo tudi številna dela, ki se posvečajo šolstvu v tem obdobju le na omejenem področju (npr. določenem kraju ali mikroregiji). Pri tem je treba še posebej poudariti prispevek Vlaste Tul, ki je obdelala šolske razmere v številnih krajih na severnem Primorskem; Vlasta Tul, Arhivsko gradivo o vrtcih na goriškem v obdobju med obema svetovnima vojnoma, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 15 (39), 2006, št. 1, str. 69–76; Vlasta Tul, Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji, *Kronika Rihemberka – Branika II* (ur. Zalka Jereb et al.), Branik 2006, str. 103–52; Vlasta Tul, Šola v Grgarju skozi čas, *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak et al.), Grgar 2009, str. 100–43; Vlasta Tul, Srednje šole v Tolminu v času italijanske oblasti od ustanovitve učiteljskega leta 1919 do leta 1943, *Tolminski zbornik*, 5, 2020, str. 329–48.

6 Pri tem je treba dodati, da moramo italijanizacijsko sporočilnost šolskih stavb postaviti v širši kontekst italijanizacije javnega prostora v tem času. Različni avtorji so že predstavili najpomembnejše vidike tega procesa; med bolj splošno zasnovanimi študijami gl. zlasti: Matic Batič, *Italijanizacija kulturne krajine v Goriški pokrajini od konca prve svetovne vojne do kapitulacije Italije: doktorska disertacija*, Koper, 2020; Emilija Kastelic, Vpliv fašizma na kulturno dediščino Primorske, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 56, 2008, št. 1, str. 55–70; Borut Klabjan, Fašistični Trst: tržaška kulturna krajina v času med svetovnima vojnoma, *Studia Historica Slovenica* 14, 2014, št. 2/3, str. 593–607.

7 Batič 2020, str. 334–44; Matic Batič, Šole govorijo: ideološka dimenzija italijanskih šolskih stavb na Goriškem (1918–1943), *Prispevki za novejšo zgodovino*, 63, 2023, št. 2, str. 124–148 DOI: 10.51663/pnz.63.2.08.

8 Batič 2023, str. 137–41.

značilnosti in podatke. Namen pričujoče razprave je zato temeljiteje osvetliti poimenovanje šol, upoštevajoč različne vidike, od začetka in načina do predstavitve konkretnih primerov in funkcionalnosti novih imen. Razprava ponuja celovitejšo podobo nabora osebnosti, po katerih so italijanske oblasti poimenovalе šole, ter predstavlja vlogo šolskih imen v širšem kontekstu ciljev italijanskega šolstva na Primorskem. Zaradi velikega števila osnovnih šol v tem obdobju je empirični del razprave prostorsko omejen na severni del tedanje Goriške pokrajine oziroma na tedanje tolminsko šolsko okrožje. Takšna geografska omejitev raziskave je smiselna zaradi dobro ohranjenega arhivskega gradiva tolminskega šolskega nadzorništva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Hkrati pa razprava na ta način predstavlja izhodišče za nadaljnje primerjalne analize z drugimi šolskimi okrožji.

Italijansko poimenovanje šol je podobno kot drugi zgodovinski fenomeni razumljivo zgolj v širšem zgodovinskem kontekstu. Zato v uvodnem delu razprave naprej predstavljam zgodovinski in politični okvir, še prej pa teoretsko podlago, s pomočjo katere je nato v nadaljevanju analizirana sporočilnost italijanskih poimenovanj šolskih ustanov. V osrednjem delu razprave sledi predstavitev okoliščin izbranih primerov poimenovanja, predstavitev izbranih imen šol ter analiza njihove sporočilnosti.

Imena kot izraz politične moči

Imena predstavljajo pomembno temo raziskav v okviru različnih ved. Izven ozkih meja jezikoslovja, v okviru humanističnih in družboslovnih ved, so v ospredju pozornosti raziskovalcev predvsem krajevna imena (toponimi), zlasti njihovi ideološki, simbolni, spoznavani in čustveni vidiki. Številne dosedanje raziskave so pokazale, da krajevna imena niso zgolj utilitarni označevalci, temveč so tudi nosilci različnih pomenov in čustev, po katerih se družbeno oblikuje odnos do pokrajine in s tem posledično tudi kolektivna identiteta. Ljudem krajevna imena omogočajo vpogled v preteklost kraja njihovega bivanja in tako delujejo kot element tradicije. Poleg tega jim dajejo občutek pripadnosti in jih obenem tudi ločujejo od prebivalcev drugih krajev.⁹

Upoštevajoč njihovo simbolno dimenzijo in pomen pri oblikovanju kolektivne identitete, ni presenetljivo, da so v določenih politično-geografskih kontekstih toponimi postali tudi polje ideološkega boja. Spričo kompleksnosti tega fenomena obstajata vsaj dva večinska raziskovalna pristopa oz. obravnavi v dveh različnih humanističnih disciplinah. Na prvem mestu lahko izpostavimo raziskave kulturnega spomina, kjer igra posebno pomembno vlogo koncept *lieux*

⁹ Mimi Urbanc in Matej Gabrovec, *Krajevna imena: Polygon za dokazovanje moči in odraz lokalne identitete*, *Geografski vestnik*, 77, 2005, št. 2, str. 26.

de mémoire, ki ga je razvil Pierre Nora.¹⁰ Norajev koncept krajev spomina obsega širok spekter različnih stvarnih in nestvarnih fenomenov, ki so pomembni za ustvarjanje kolektivnega spomina določene skupnosti, mednje pa sodijo tudi (nekateri) toponimi, predvsem tisti, ki se nanašajo na pomembne zgodovinske osebnosti ali dogodke, saj ti bistveno prispevajo k tradiranju kulturnega spomina skupnosti. Politično sporne toponime obravnavajo tudi kulturno-geografski pristopi, natančneje raziskave političnih simbolov.¹¹ Tudi zemljepisna imena lahko namreč razumemo kot politične simbole, če ti v določenem zgodovinskem kontekstu služijo predstavljanju političnih vrednot določene skupnosti ali skupine. Pri tem se zdi zlasti uporabna teza Michaela Billiga o *banalni* naravi nacionalizma; s tem pojmom Billig označuje vsakdanje načine, na katere se nacionalna pripadnost reproducira in ohranja v zavesti ljudi. Uveljavitev narodnosti kot vodilne identitetne kategorije namreč spremlja njena *banalizacija*, torej prisotnost v rutinskih, samoumevnih vsakodnevnih praksah, kot so npr. vseprisotna uporaba narodne zastave, uporaba nacionalnih simbolov na denarju, znamkah, športnih dresih ipd.¹²

Kateri toponimi tako sporočilnost prevzamejo, je odvisno od širšega družbeno-političnega konteksta. S pojavom nacionalizma je tako npr. že jezik ali izvor določenega toponima postal inherentno političen in posledično potencialno sporen. V moderni dobi se tako utilitarna in simbolna funkcija krajevnih imen vedno tesneje prepletata, glede na njihov javni značaj, pa se tej sporočilnosti nihče ne more izogniti. Iz tega razloga ni presenetljivo, da so še posebej v 20. stoletju številni toponimi bili predmet nasprotovanja, političnega boja in končno bili podvrženi preimenovanju.¹³

Imena šol se kot imena institucij v onomastiki praviloma ne uvrščajo med zemljepisna imena, temveč med stvarna lastna imena.¹⁴ Kot taka so v okviru humanistike in družboslovja doslej prejela bistveno manj raziskovalne pozornosti. Natančnejša opredelitev razlik med stvarnimi in zemljepisnimi imeni z vidika njihove kulturno-politične sporočilnosti bi preseгла okvire te razprave, z vidika obravnavanega primera šolskih imen pa se niti ne zdi potrebna, ker je v tem pri-

10 Pierre Nora (ur.) *Les Lieux de mémoire*, 3 tomes: t. 1 *La République*, t. 2 *La Nation*, t. 3 *Les France*, Paris: Gallimard, 1984–1992.

11 Urška Perenič, Toponomastika uličnih imen, nacionalna identiteta in pripadanje: literarne ulice v ožjem središču Ljubljane, *Kulturni svetniki in kanonizacija* (ur. Marijan Dovič), Ljubljana: Založba ZRC, 2016, str. 325–327.

12 Michael Billig, *Banal Nationalism*, Los Angeles: Sage, 2012.

13 To področje obravnavajo številne študije; gl. npr.: Maoz Azaryahu, *Von Wilhelmplatz zu Thälmannplatz: Politische Symbole im öffentlichen Leben der DDR*, Gerlingen: Bleicher Verlag, 1991; Maoz Azaryahu, *Tel Aviv: Mythography of a City*, Syracuse: Syracuse University Press, 2006; Lawrence D. Berg in Jani Vuolteenaho (ur.), *Critical Toponomies: The Contested Politics of Place Naming*, Farnham, Ashgate, 2009; Matic Batič, Nova govorica prostora : preimenovanje naselij na severnem Primorskem po drugi svetovni vojni (1948–1954), *Acta Histriae*, 31, 2023, št. 2, str. 281–306 DOI: 10.19233/AH.2023.13.

14 Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

meru meja med stvarnimi in zemljepisnimi imeni precej *tekoča*. Šolske stavbe so namreč kot vidni in prostorsko določeni objekti prevzele institucionalna imena ter jih prenesle v vsakdanjo rabo, zaradi česar so ta imena pridobila tudi krajevno razsežnost. Funkcionalnost stvarnih imen, še posebej v primeru, ko imajo tudi krajevno dimenzijo, se tako kaže kot zelo sorodna delovanju zemljepisnih imen. V obeh primerih namreč imena ne opravljajo le identifikacijske vloge, temveč imajo tudi pomembno simbolno oz. ideološko funkcijo. Prav zaradi teh prepletov je smiselno poimenovanje italijanskih šol obravnavati z enakimi metodološkimi pristopi, kot jih uporabljamo pri raziskovanju zemljepisnih imen.

Italijanizacija šolstva na Primorskem

Kot je že bilo izpostavljeno, je bilo italijansko šolstvo v času fašističnega režima povsem vpeto v proces italijanizacije in fašistične indoktrinacije. A to ne pomeni, da se je nacionalno obarvani značaj šolstva začel šele z vzponom fašizma. Na severnem Primorskem oz. Goriškem je vprašanje šolstva predstavljalo eno osrednjih političnih vprašanj od druge polovice 19. stoletja, saj je bil tu boj za politično uveljavitev slovenske skupnosti tudi boj za vzpostavitev lastnih šol oziroma pouka v lastnem jeziku. Ta konflikt je bil zaostren predvsem v deželni prestolnici Gorici, ki je vse do razpada Avstro-Ogrske ostala v rokah italijanske liberalno-nacionalne stranke, obenem pa se je v njej močno krepila tudi slovenska skupnost. Italijanska večina v goriškem mestnem svetu je dolgo onemogočala vzpostavitev slovenske šole v Gorici. Kot odgovor je slovenska Ciril-Metodova družba začela ustanavljati zasebne slovenske šole in vrtce.¹⁵ Na italijanski strani je zasebne italijanske šole ustanavljala organizacija *Lega Nazionale*,¹⁶ ki je predvsem v predmestnih naselbinah okrog Gorice z ustanavljanjem šol in vrtcev poskušala ustaviti slovensko *napredovanje*.¹⁷

Po izbruhu prve svetovne vojne, posebno pa še v povojnih letih je ideologizacija šolstva postala še izrazitejša. Italijanske oblasti so italijanizacijo šolstva začele že med prvo svetovno vojno, ko je italijanska vojska okupirale dele Goriške. Čeprav okupatorske oblasti med trajanjem vojaških spopadov po načelih mednarodnega prava niso imele pravice spreminjati pravnega in upravnega reda na zasedenih ozemljih, se Italijani teh načel *de facto* niso držali, saj so na okupi-

15 Robert Devetak, Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno, *Zgodovinski časopis*, 74, 2020, št. 3–4, str. 360–87.

16 *Lega Nazionale* je bila ustanovljena leta 1890 kot naslednica prepovedane organizacije *Pro Patria*. Namen obeh organizacij je bilo ustanavljanje italijanskih šol in vrtcev v narodnostno ogroženih okoljih; Marina Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale*, Bologna: Società editrice Il Mulino, 2007, str. 48–49.

17 Branko Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem: 1848–1899*, Nova Gorica: Goriški muzej, 2005, str. 319–22.

ranih ozemljih povsem spremenili lokalni šolski sistem, pri čemer je bilo največ pozornosti posvečene propagandni dejavnosti med šoloobveznimi otroki. Integralni del šolskega pouka so bile tako že med italijansko zasedbeno oblastjo tudi številne domoljubne italijanske slovesnosti, italijanske oblasti so spodbujale celo dopisovanje slovenskih šolarjev z italijanskimi, da bi tako kar najhitreje povezali *terre redente* z matičnimi italijanskimi deželami.¹⁸

Po koncu vojne so območje Goriške najprej okupirale italijanske sile, po podpisu rapalske pogodbe jeseni 1920 pa je Kraljevina Italija to ozemlje tudi anektirala. Slovensko osnovno in srednje šolstvo, ki je bilo pred vojno na ozemlju za poznejšo rapalsko mejo razmeroma dobro razvito,¹⁹ je bilo že med italijansko vojaško upravo podvrženo prvim omejitvam, ki so se v naslednjih letih še stopnjevale. Posegi italijanskih oblasti proti slovenskemu šolstvu so v prvih letih zadeli predvsem srednje šolstvo, po aneksiji pa je prišlo tudi do prvih večjih posegov na področje osnovnega šolstva. Italijanske oblasti so s šolskim letom 1920/21 namreč uvedle obvezen pouk italijanščine, ki je nadomestila prejšnje ure nemščine. Pri tem pa ni šlo zgolj za nadomestitev prejšnjih ur tujega jezika, temveč je bil obseg italijanskih učnih ur precej večji. Uvedba italijanščine je pri lokalnem prebivalstvu izzvala proteste. Marsikje se pouk italijanščine v prvih letih sicer kljub uradnim določilom še ni izvajal.²⁰ Razlogi so bili različni, od neznanja italijanščine slovenskih učiteljev do pomanjkanja ustreznih učnih pripomočkov. V nekaterih primerih pa so se učitelji pri tem sklicevali tudi na nasprotovanje staršev.²¹

Do resnično prelomnih sprememb na področju osnovnega šolstva je prišlo po nastopu Mussolinijeve vlade jeseni 1922. Prva velika sprememba je bila centralizacija lokalnega šolstva, ki je spremljala ukinitvev dotedanjega posebnega upravnega položaja Julijske krajine. Šolstvo v Julijski krajini je bilo podvrženo novoustanovljenemu Kraljevemu šolskemu skrbništvu za Julijsko krajino (*Regio Provveditorato agli studi per la Venezia Giulia*) s sedežem v Trstu. S tem je bila odpravljena vsa samouprava na področju šolstva, saj je na tem področju imelo vse pristojnosti Kraljevo skrbništvo, ki je bilo neposredno podrejeno ministrstvu za šolstvo v Rimu. Skrbništvu v Trstu so bila podrejena šolska okrožja (it.

18 Podrobno o značilnostih italijanske šolske politike na okupiranih območjih med prvo svetovno vojno gl. Petra Svoljšak, »Namen je bil pač, otroke popolnoma preroditi v laškem duhu': šolstvo pod italijansko okupacijo 1915–1917,« *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino. Izredna številka: V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn*, 2009, str. 251–64. Gl. tudi Andri in Mellinato 1994, str. 1–30.

19 Pred prvo svetovno vojno je na ozemlju, ki je po rapalski pogodbi pripadlo Italiji, delovalo kar 321 šol s slovenskim učnim jezikom; Pahor 1970, str. 314.

20 Statistično poročilo iz leta 1922 na Tolminskem navaja kar dvajset osnovnih šol, kjer se pouk italijanščine ni izvajal, večinoma zato, ker je učitelji niso znali; Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG), fond 4: Šolsko nadzorništvo Tolmin in področna didaktična ravnateljstva, t. e. 26 (staro oštevilčenje), *Elenco delle scuole in cui non s'insegna la lingua italiana*.

21 PANG, fond 4, t. e. 27 (staro oštevilčenje), *Insegnamento dell'Italiano*, dokument št. 990 (Poročilo vodje šole v Drežnici, 3. 5. 1921).

circonscrizione scolastica), ki so jih vodili šolski nadzorniki, ta pa so se dalje delila na didaktična ravnateljstva (it. *direzione didattica governativa*).²² Ravnateljstva so združevala različno število šol, običajno od pet do deset. Na ta način je italijanskim oblastem uspelo šolski sistem v Julijski krajini povsem centralizirati, predvsem pa izločiti vse elemente samouprave oz. vpliv lokalnih skupnosti na šolski pouk.

Za šolski pouk pa je še pomembnejšo novost predstavljala t. i. Gentilejeva šolska reforma. Filozof Giovanni Gentile, minister za šolstvo med letoma 1922 in 1924, je namreč leta 1923 pripravil več dekretov, ki so temeljito preoblikovali italijanski šolski sistem. Reforma je posegla na številna področja šolskega sistema, toda za manjšine v Italiji je bil pomemben predvsem kraljevi dekret št. 2185, ki je bil izdan 1. oktobra 1923 in je določal, da se italijanščina s šolskim letom 1923/24 uvede kot učni jezik prvih razredov v vseh tujejezičnih osnovnih šolah. V naslednjem letu naj bi se ista določba uveljavila tudi v drugem razredu in tako postopoma naprej, dokler ne bi italijanščina postala učni jezik vsega šolskega procesa. Ure maternega jezika so bile sprva sicer dovoljene kot dodatne ure, vendar je bila ta koncesija odpravljena s kraljevim odlokom št. 2191, izdanim 22. novembra 1925. Poleg tega so oblasti začele odpuščati slovenske učitelje in namesto njih zaposlovati učiteljski kader iz notranjosti Italije.²³ Kot ugotavljata Adriano Andri in Giulio Mellinato, je bil namen Gentilejeve reforme jasen: iz vsega šolstva odstraniti prisotnost neitalijanskih jezikov, kar je bil del fašističnega cilja uničenja vsega kulturnega življenja narodnih manjšin.²⁴

V prihodnjih letih se je skladno s siceršnjim oblikovanjem fašistične diktature šolski pouk čedalje tesneje povezoval s fašistično vzgojo, ki je stremela k celoviti preobrazbi otrok v fašističnem duhu, katere končni cilj je bila antropološka revolucija v smislu vzgoje "novega človeka", povsem prepojenega s fašističnimi vrednotami.²⁵ Fašistične otroške in mladinske organizacije²⁶ so bile tesno povezane s šolskim poukom. Z vpisom v šolo so tako bili otroci vpisani tudi v katero od fašističnih mladinskih organizacij. Starši so otroke sicer načeloma smeli izpisati, a so se večinoma bali negativnih posledic. Posledično je bila posebej v zadnjih letih pred vstopom Italije v drugo svetovno vojno večina šolske mladine vsaj formalno včlanjena v katero od fašističnih mladinskih organizacij.²⁷

22 Tul 2006, str. 110.

23 Čermelj 1965, str. 50–51; Pahor 1970, str. 323–26; Andri in Mellinato 1994, str. 105–35.

24 Andri in Mellinato 1994, str. 175.

25 Več o tem: Matic Batič, »Dell'Italia nei confini / son rifatti gli Italiani«: italijanski fašizem in njegov koncept *italianità*, *Acta Histriae*, 24, 2016, št. 4, str. 819–836.

26 Za vzgojo otrok v fašističnem duhu je najprej skrbela organizacija ONB (*Opera Nazionale Balilla*), ustanovljena leta 1926, od leta 1937 pa je bil sistem fašistične mladinske organiziranosti dodatno diferenciran po starosti in spolu, vanj so začeli vključevati tudi predšolske otroke. Različne organizacije, namenjene dečkom in deklicam različnih starosti, so skupaj sestavljale GIL (*Gioventù Italiana del Littorio*).

27 Podrobno o tem gl. Milica Kacin-Wohinz, *Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925–1935*, Koper: Lipa, 1990, str. 94–105.

Časovni lok poimenovanja: od prvih pobud do vojne v Etiopiji

Ena od opaznih novosti v primerjavi z razmerami v času Avstro-Ogrske je bilo tudi poimenovanje šol. Večina šol je namreč med italijansko oblastjo dobila imena z jasnim idejnim nabojem. Po kom so italijanske oblasti poimenovale šole na Goriškem in kakšna sporočila so ta imena izražala? Kako je potekal proces poimenovanja? Kdaj se je začel in do kdaj je trajal? Odgovori na ta vprašanja razkrivajo ne le ideološke prioritete režima, temveč tudi dinamiko moči oz. načine vzpostavljanja in reprezentiranja nove oblasti v obdobju med obema svetovnima vojnama.

Celovita predstavitev poimenovanja italijanskih šol na Goriškem ni preprosta, saj je v tem času v deželi delovalo veliko število (večinoma manjših) osnovnih šol; seznam tolminskega šolskega okrožja v šolskem letu 1928/1929 npr. navaja 114 šol.²⁸ Poimenovanje poleg tega ni bilo izvedeno sistematično, temveč se je raztreseno dogajalo skozi vse obdobje italijanske oblasti. Celovitega seznama, ki bi navajal vsa imena šol ob začetku druge svetovne vojne, ni oz. mi ga ni uspelo najti. Sklepamo lahko, da se vsaj v nekaterih primerih ustrezna dokumentacija po vsej verjetnosti niti ni ohranila. Ne glede na to si lahko iz ohranjenega arhivskega gradiva ustvarimo sorazmerno dobro sliko.

Začeti je smiselno s časom začetka poimenovanj. Ohranjena dokumentacija nakazuje, da so italijanske oblasti začele poimenovati šole že kmalu po koncu vojne, v nekaterih primerih celo že pred aneksijo pokrajine. V Gorici je tako npr. bila državna gimnazija že leta 1919 poimenovana po italijanskem kralju Viktorju Emanuelu III. Glede na dopis Generalnega civilnega komisariata za Julijsko krajino, poslanega sredi julija 1921, to področje dotlej ni bilo formalno urejeno, tako da je prihajalo do sporadičnih podobnih poimenovanj tudi v drugih krajih. V dopisu je tovrstno poimenovanje sicer bilo označeno kot pohvalno, a obenem je, glede na »občutljivost trenutne situacije«, dopis izpostavil tudi potrebo po formalni ureditvi tega področja. Komisariat je zato določil natančnejše norme: pobudo za poimenovanje so morale podati lokalne oblasti, nato pa je ta morala biti potrjena s strani šolskih oblasti ter tudi samega civilnega komisariata. Poleg tega je zahteval tudi, naj šolske oblasti poročajo o morebitnih poimenovanjih šol, verjetno z namenom preverbe njihove ustreznosti.²⁹ Odgovor na dopis ponuja dragocen vpogled v stanje na tem področju na severnem delu Goriške; v tem predelu je bila dotlej poimenovana le ena šolska ustanova, in sicer konvikt v Tolminu, ustanovljen spomladi 1919,³⁰ ki so ga oblasti poimenovale po Francescu Scodniku.³¹ Zdi se, da je izbira imena dijaškega doma simbolno nakazovala njegov namen; v Kanalu ob Soči rojeni Scodnik, ki je med revolucijo leta 1848 dezertiral

28 PANG, fond 4, t. e. 80, Razvrstitev šol, 1928–1929.

29 PANG, fond 4, t. e. 31, p. e. 18, Denominazione delle scuole, 22. 8. 1921.

30 Več o ustanovitvi konvikta v Tolminu gl. Tul 2020, str. 334–36.

31 PANG, fond 4, t. e. 31, p. e. 18, Denominazione delle scuole, 22. 8. 1921.

iz habsburške vojske in se pridružil italijanskim upornikom, pozneje pa služil v četah sardinsko-piemontskega kralja,³² je s svojo odločitvijo za Italijo predstavljal idealen primer tega, kar so italijanske oblasti pričakovale od slovenskih dijakov v novoustanovljenem dijaškem domu.³³

Glede na vlogo občin pri poimenovanju šol, ni presenetljivo, da velika večina šol v prvem obdobju italijanske oblasti ni dobila novih imen, a so ta postala dvojezična. Seznam šolskih štampiljk iz leta 1921 dokazuje, da nobena od osnovnih šol v tolminskem šolskem okrožju tedaj še ni bila poimenovana po nobenem izmed italijanskih političnih ali kulturnih veljakov. Obenem pa so vse šole poleg slovenskih nosila tudi italijanska imena (Slika 1). Ureditev šolskih štampiljk je tako prehitela siceršnjo zakonsko uvedbo dvojezičnih napisov na stavbah občin in drugih javnih institucij ter žigov občinske uprave, ki jo je 26. decembra 1922 zapovedal kraljevi prefekt za Julijsko krajino Francesco Crispo Moncada.³⁴ Kljub temu pa je slovenski značaj občinske uprave v številnih občinah onemogočal drugačno poimenovanje. Slovenski nadzor nad številnimi občinami se je marsikje obdržal še v prvi polovici 20. let; na občinskih volitvah januarja 1922 so Slovenci namreč zasedli vsa mesta v občinskem svetu v kar 64 občinah, večino v 27 občinah, manjšino sedežev pa le v 11 občinah tedanje Goriške pokrajine. Italijanske oblasti so zato začele občinske uprave v številnih občinah razpuščati in na njihovo mesto znova imenovati kraljeve komisarje. Dokončen prelom na tem področju pa se je zgodil leta 1926, ko je bila ukinjena pravica občinskih svetov do volitev župana, na njihovo mesto pa so bili postavljeni podestati, ki jih je za pet let imenovala vlada. *Podestà* ni bil le (imenovani) nadomestek prejšnjih županov. Prevzel je namreč funkcije župana, občinskega sveta in odbora in tako samostojno vodil občino. Za svoje delovanje je bil odgovoren neposredno pokrajinskemu prefektu, ki je v večjih občinah lahko imenoval še občinski svet, ki pa je imel le posvetovalno vlogo.³⁵ Tako je fašistični režim zagotovil popoln državni nadzor nad vsemi organi uprave na Goriškem.

Po ukinitvi samouprave je v drugi polovici dvajsetih let sledil izrazit val nacionalistično obarvanega poimenovanja šol in javnih ustanov. Do konca desetletja je večina šol že nosila nova, ideološko zaznamovana imena, ki so jih italijanske oblasti izbrale z namenom utrjevanja svoje politične in kulturne prevlade. Preimenovanje v nobenem primeru ni bilo naključno, temveč del širše strategije asimilacije, s katero je fašistični režim želel preoblikovati javni prostor in ga prežeti s simboli lojalnosti do države ter režima.³⁶ Italijanske oblasti so očitno temu

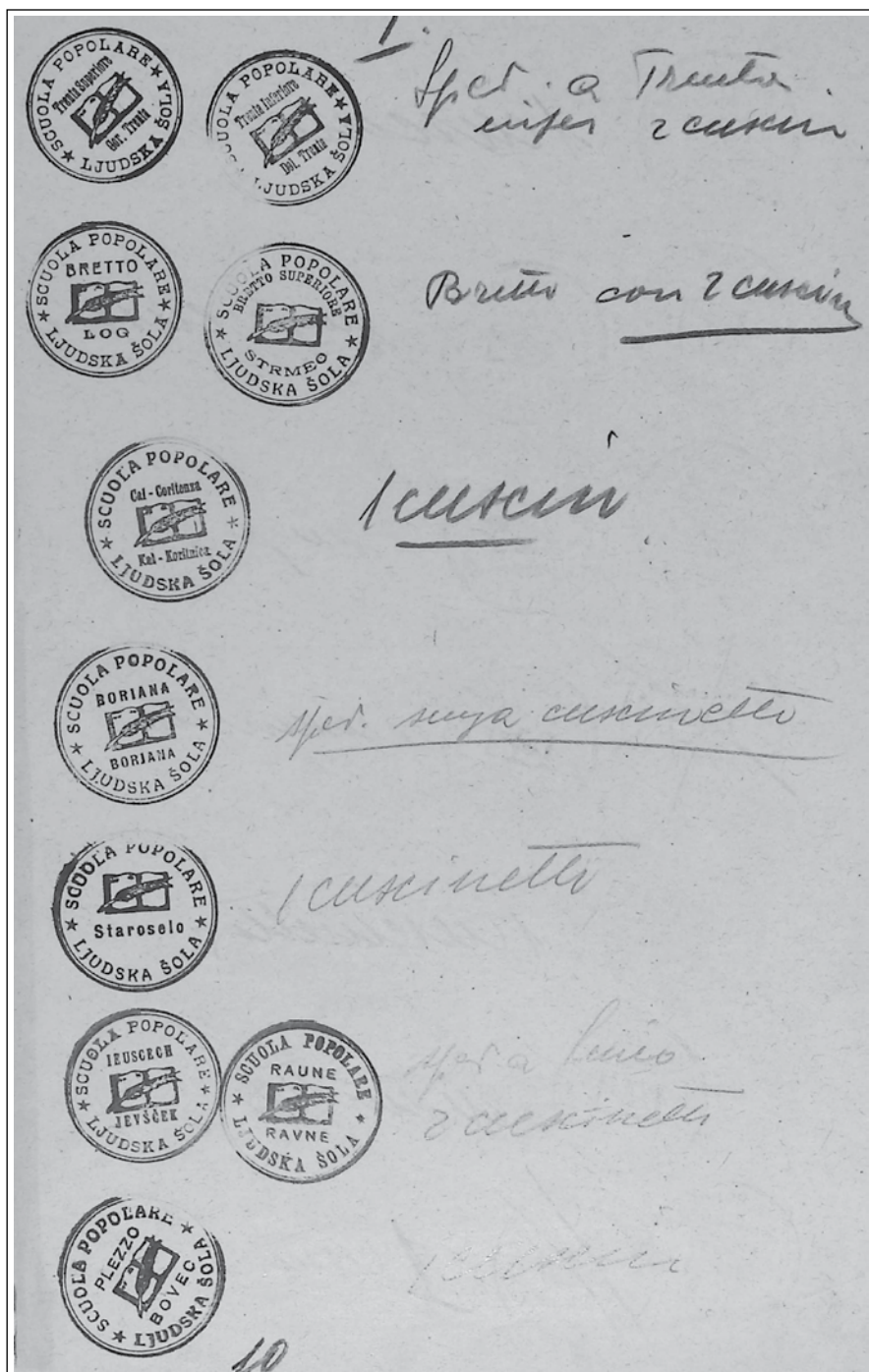
32 Branko Marušič, Scodnik, Francesco Ignazio (1804–1877), *Primorski slovenski biografski leksikon*: 13. *snopič Rebula - Sedej*, 3. knjiga. Ur. Martin Jevnikar, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1987.

33 Tul 2020, str. 332.

34 PANG, fond 37: Občina Kanal, t. e. 11, a. e. 17, Spisi od št. 3–698, št. 26.

35 Lilijana Vidrih-Lavrenčič in Metka Nusdorfer, *Občine na Goriškem od srede 19. stol. do druge svetovne vojne*, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 1986, str. 20–29.

36 Več o tem v nadaljevanju razprave.

Slika 1: Primeri šolskih štamplik na Tolminskem v letu 1921
(PANG, fond 4, t. e. 31, p. e. 6).

področju pripisovale velik pomen, verjetno zlasti zaradi povezave s šolanjem, ki so mu namenile osrednjo vlogo pri italijanizaciji. Na ta način je fašistični režim šolski mladini ponujal nove, *primerne* vzornike, s katerimi je želel oblikovati kolektivni spomin in vrednote. Dokaz za to je dejstvo, da se je praksa preimenovanja nadaljevala še vse do izbruha druge svetovne vojne. Zadnji, prav posebej intenziven pospešek temu procesu je dala vojna v Etiopiji, ki jo je fašistična Italija začela oktobra 1935. V vojni je padlo tudi več domačinov. Njihova smrt je imela za režimsko propagando posebno težo, saj so se v javnem diskurzu lahko prikazovali kot zgledni primeri lojalnih državljanov italijanske države. Kako hitro in sistematično je režim želel izkoristiti tovrstne primere, priča dogodek v Idriji, kjer so že 2. februarja 1936, torej manj kot mesec dni po njegovi smrti, odkrili spominsko ploščo črnosrajčniku Fortunatu Raspetu, padlemu v bojih v Etiopiji 3. januarja istega leta.³⁷ Njegov lik je bil povzdignjen v lokalni simbol junaštva in zvestobe Italiji. Aprila istega leta so nato poimenovali šolo v Ponikvah na Šentviški planoti po Francescu Baitu, ki je prav tako padel v boju v Etiopiji.³⁸

Po padlih v Etiopiji Italijani niso poimenovali le šol, temveč tudi šolske učilnice. Prve take primere lahko najdemo že spomladi 1936, in sicer predvsem na širšem območju Idrije, od koder je očitno prihajalo precejšnje število bojujočih se v Afriki. Pobudnik za začetek tovrstnega poimenovanja je bil didaktični ravnatelj v Idriji, ki je šolskemu nadzorniku v Tolminu predlagal, naj bi učilnici šol na Ledinah in Vojskem poimenovali po vojakih iz lokalnega okolja, ki so padli v bojih v Afriki. Na Ledinah naj bi učilnico poimenovali po že omenjenem Fortunatu Raspetu ter Dalmaziu Biragu, odlikovanem z zlato medaljo za pogum. Na Vojskem pa je življenje izgubil Valentino Habe.³⁹ Nadzorništvo v Tolminu je predlog posredovalo šolskemu skrbniku v Trstu, ki je prošnjo nato posredoval goriškemu prefektu.⁴⁰ Zapleten birokratski postopek, potreben za izvedbo poimenovanja, ki z režimskega vidika v nobenem primeru ni bilo sporno, se zdi pretiran, a zgovorno dokazuje pomen, ki so ga italijanske oblasti pripisovale poimenovanju šolskih prostorov, pa tudi popolno centralizacijo šolstva v tem času. Dober mesec kasneje je prišlo do nove tovrstne pobude, ko se je idrijsko didaktično ravnanje spet obrnilo na nadzorništvo v Tolminu s predlogom, da bi učilnica osnovne šole v Spodnji Idriji dobila ime Ludovica Cogeijskega,⁴¹ pripadnika sanitetne enote italijanske armade, ki je padel v boju v Etiopiji. Predlog je nastal

37 O tem dogodku je poročal *Ponedeljski Slovenec* v Ljubljani: »V nedeljo 2. februarja je bila v Idriji velika spominska slovesnost, pri kateri so odkrili spominski napis Fortunatu Raspetu iz Spodnje Idrije, fašističnemu miličniku, ki je 3. januarja padel v bitki v italijanski Eritreji. O b 10. je bila črna maša v idrijski cerkvi, potem pa velik zbor na trgu in razkritje spominske plošče. Na plošči je zapisano, da je Raspet s svojo smrtjo potrdil italijanstvo, ker je padel za zopetno potrditev italijanstva heroične eritrejske zemlje ob reki Gedgeda Zubbaha.« (Primorske novice, *Ponedeljski Slovenec*, 3. 2. 1936, str. 4).

38 PANG 4, t. e. 91 (staro številčenje), Zadeve šolskega nadzora Tolmin (1935–1936), št. 3505.

39 PANG, fond 4, t. e. 91 (staro številčenje), dokument št. 460.

40 PANG, fond 4, t. e. 103, p. e. 1, Dopis šolskega skrbnika, 17. 3. 1936.

41 Po vsej verjetnosti gre za italijanizirano obliko slovenskega imena Ludvik Kogej.

na zahtevo pokrajinskega sekretarja fašistične stranke.⁴² Tudi ta predlog je bil poslan skrbniku v Trstu. Slednji je predlog potrdil, a spet zahteval še pozitivno mnenje goriškega prefekta.⁴³

O tem, kakšen pomen so tudi najvišje oblasti v fašistični Italiji pripisovale poimenovanju šol, priča tudi zanimiv dopis Giuseppeja Bottaija, ministra za narodno vzgojo (*Ministero dell'educazione nazionale*), poslan 31. oktobra 1941. V dopisu je Bottai zahteval podatke o tem, katere učilnice v pokrajini so poimenovane po pripadnikih italijanskih letalskih sil.⁴⁴ Sklepamo lahko, da so oblasti želele na ta način predvsem spodbujati vojno navdušenje, zlasti nad podvigi italijanskih letalcev. Poziv je zanimiv tudi zato, ker je kot odgovor nanj prispela množica odgovorov iz celotne Goriške, iz katerih lahko vidimo, da je v zadnjem obdobju fašističnega režima poleg šol tudi večina učilnic nosila različna imena. V Idriji so tako bile npr. poimenovane celo vse učilnice v mestni deški in dekliški šoli.⁴⁵

Poimenovanja med birokracijo in propagando

Glede postopka poimenovanja so očitno v vsem času italijanske oblasti očitno v glavnem veljali predpisi, kot jih je določila že omenjena okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz leta 1921. Pobudo za poimenovanje šol so večinoma podajale občine, ki pa so pred uradnim poimenovanjem morale dobiti še soglasje drugih deležnikov, zlasti pristojnega šolskega nadzorništva in šolskega skrbništva v Trstu. Izvedba poimenovanja je tako večkrat zahtevala kar precej birokratskih naporov, kar je bilo še posebej izrazito pri poimenovanju, ki se je navezovalo na člane kraljeve družine, po katerih so bile poimenovane številne šole. Ozadje tovrstnega poimenovanja razkriva ohranjena dokumentacija, povezana s poimenovanjem šole v Bovcu leta 1925. Ob kraljevem jubileju⁴⁶ so se občinske oblasti v Bovcu odločile domačo šolo poimenovati po italijanskem kralju Viktorju Emanuelu III. Ker je poimenovanje zadevalo člana kraljeve družine, jo je moral potrditi tudi kralj, prošnja pa je prek šolskega nadzornika v Tolminu romala na šolsko nadzorništvo v Trstu, ki jo je nato poslalo ministru dvora. Slednji je prošnjo predstavil kralju, ki naj bi z veseljem podal svoj pristanek: »*L'Augusto Sovrano ha molto volentieri annuito alla desiderata intitolazione e risponde alla cortese manifestazione con l'espressione dei migliori suoi ringraziamenti.*«⁴⁷

42 PANG, fond 4, t. e. 91 (staro številčenje), dokument št. 868.

43 PANG, fond 4, t. e. 91 (staro številčenje), dokument št. 924/9.

44 Archivio di Stato di Gorizia, Provveditorato agli Studi di Gorizia, b. 5, Telegram ministra Bottaija (31. 10. 1941).

45 Ibid., dopis didaktičnega ravnatelja iz Idrije (6. 11. 1941).

46 Leta 1925 je Viktor Emanuel III. praznoval petindvajsetletnico svojega vladanja, saj je kraljevi prestol zasedel 29. julija 1900.

47 »Njegovo veličanstvo je z veseljem odobrilo predlagano poimenovanje in se za vljudno prošnjo iskreno zahvaljuje« (PANG, fond 4, t. e. 65, Poimenovanje šole v Bovcu, dopis Šolskega skrbništva v Trstu, 6. 11. 1925).

Podoben postopek je bil zahtevan tudi v primerih, ki so zadevali poimenovanje šol po Benitu Mussoliniju ali članih njegove družine. V zgornji Soški dolini se je tak primer zgodil leta 1928, ko se je občina Drežnica odločila poimenovati šolo po Mussolinijevi materi Rosi Mussolini. Ker je poimenovanje zadevalo družino fašističnega *duceja*, je bila potrebna njegova potrditev. Ohranjena dokumentacija razkriva, da se je pobuda za poimenovanje torej začela na občinski ravni, nato pa prek tolminskega šolskega nadzorništva potovala v Mussolinijevo osebno pisarno v Rim. Mussolini je prošnji ustregel, kar je ministrstvo za izobraževanje sporočilo goriški prefekturi, ki je o tem obvestila občinsko upravo v Drežnici.⁴⁸

Poimenovanje šole je običajno spremljala slovesnost, s katero so oblasti želele dodatno osvetliti simbolni pomen spremembe. Šolsko nadzorništvo v Tolminu je tako v dopisu, v katerem je sporočilo dovoljenje za poimenovanje šole v Bovcu po italijanskem kralju, obenem zahtevalo, naj šolske oblasti to dejanje tudi ustrezno proslavijo.⁴⁹ Glede na poročilo didaktičnega ravnateljstva, je slovesnost potekala 20. novembra 1925. Na njej so poleg šolarjev sodelovali vsi učitelji v občini, slavnostni govornik pa je bil didaktični ravnatelj. Slednji je v svojem govoru povzel najpomembnejše prelomnice iz kraljevega vladanja, pri čemer je zlasti izpostavil italijansko kolonizacijo Libije (*»la colossale opera di civilizzazione nella Tripolitania e Cirenaica«*) ter kraljevo vlogo med prvo svetovno vojno, ki jo je označil kot *»grande guerra di Redenzione«*. Slovesnost se je nato zaključila s pevskim nastopom šolarjev, ki so zapeli *Inno di Mameli*, današnjo italijansko himno.⁵⁰ Iz poročila je razvidno, da je slovesnost potekala v odločno nacionalističnem duhu, ki se je povezoval zlasti z lojalnostjo do italijanske monarhije, ni pa (še) imela izrazito fašističnega značaja.

Podobno je potekala tudi slovesnost ob poimenovanju šole v Prvačini v spodnji Vipavski dolini, ki je bila junija 1932 poimenovana po generalu Achilleju Papi (1863–1917). General Papa je med 11. soško bitko poveljeval italijanski 44. pehotni diviziji v bojih na Banjšicah, kjer ga je 5. oktobra 1917 smrtno ranil avstrijski ostrostrelec.⁵¹ Ni znano, kako je prišlo do odločitve o poimenovanju šole v Prvačini po padlem generalu. Sklepamo lahko, da je imelo pri tem odločilno vlogo občinsko vodstvo ali člani lokalnega fašija. Vsekakor je Papa kot vojni junak, ki je za osvoboditev Goriške žrtvoval svoje življenje, bil primeren kandidat za poimenovanje lokalne šole, saj je bil idealen zgled, v duhu katerega naj bi bili vzgojeni

48 PANG, fond 34, t. e. 16, a. e. 98, kat. IX, Scuola elementare e diversi, Intitolazione delle scuole elementari di Dresenza (19. 5. 1928).

49 PANG, fond 4, t. e. 65, Poimenovanje šole v Bovcu, dopis Šolskega nadzorništva v Tolminu, 9. 11. 1925.

50 Ibid., poročilo didaktičnega ravnateljstva iz Bovca, 21. 11. 1925.

51 Nekaj let po vojni so na kraju, kjer je bil general Papa smrtno ranjen, zgradili spominsko piramido s posvetilnim napisom. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je piramido zadela strela in ji odbila vrh. Do sedemdesetih let je piramida počasi propadala, nato pa jo je družina generala Pape dala popraviti, toda brez koničastega zaključka. Na vrhu Gomile tako še danes stoji »prirežana« piramida; Vili Prinčič, *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, Trst: Mladika, 2018, str. 58–59.

otroci v fašistični Italiji. Iz objavljenega časopisnega poročila lahko razberemo, da je slovesnost poimenovanja šole potekala ob množični udeležbi. Poleg lokalnih političnih in strankarskih voditeljev so se je kot častni gostje udeležili tudi vdova pokojnega generala in njegovi otroci, ki so v Prvačino pripotovali iz Milana. Slovesnost sta poleg tega oblikovala častna karabinjerska straža in orkester organizacije *Dopolavoro*, ki je igral domoljubne pesmi. Častni govornik je bil lokalni *podestà*, ki je v govoru »[...] *esaltando poi l'eroismo del generale, al cui nome viene intitolata la scuola*«. ⁵²

Kdo so bili vzorniki?

Po predstavitvi slovesnosti, ki so spremljale poimenovanje, ter njihovega časovnega in institucionalnega okvira se lahko natančneje posvetimo analizi izbranih imen. Zaradi velikega števila vseh osnovnih šol se bom omejil na šole v dveh didaktičnih ravnateljstvih, tj. didaktičnih ravnateljstvih Idrija in Bovec. Podatki predstavljajo stanje v šolskem letu 1928/1929, ko je nastal edinstven seznam vseh šol v tolminskem okrožju, vključno z njihovimi imeni. Kot je že bilo izpostavljeno, je do novih poimenovanj prihajalo tudi v prihodnjih letih, a za predstavitev splošnih značilnosti šolske toponomastike imena šol, prikazana v tabelah v nadaljevanju, predstavljajo merodajen pregled stanja.

Didaktično ravnateljstvo Idrija		
Italijansko ime kraja	Današnje ime kraja	Ime šole
Idria	Idrija	Vittorio Emanuele III
Idria di Sotto	Spodnja Idrija	Dante Alighieri
Canolla Alta	Zgornja Kanomlja	/
Ledine	Ledine	Nazario Sauro
Versenico Sotto	Spodnji Vrsnik	/
Gora	Gore	Francesco Rismondo
Saurazzi	Zavratec	/
Montenero d'Idria	Črni Vrh	Giulio Cesare
Salloga	Zadlog	/
Godovici	Godovič	Nicolò Tommaseo
Montorso	Medvedje Brdo	Cesare Battisti
Voschia	Vojsko	Cristoforo Colombo

Tabela 1: Imena osnovnih šol v didaktičnem ravnateljstvu Idrija v šolskem letu 1928/1929 (Vir: PANG, fond 4, t. e. 8o, Razvrstitev šol 1928–1929).

52 »[...] poveljeval junaštvo generala, po čigar imenu je bila poimenovana šola« (La scuola di Precavina intitolata alla memoria del gen. Papa, *L'Eco dell'Isonzo*, 4. 6. 1932, str. 2.

Didaktično ravnateljstvo Bovec		
Italijansko ime kraja	Današnje ime kraja	Ime šole
Plezzo	Bovec	Vittorio Emanuele III
Plusina	Plužna	Rosa Mussolini
Cal	Kal	/
Oltresonzia	Čezsoča	Edmondo de Amicis
Saga	Žaga	Giuseppe Verdi
Serpenizza	Srpenica	Guido Brass
Bretto Inferiore	Log pod Mangartom	Cesare Battisti
Sonzia	Soča	Nazario Sauro
Lepena	Lepena	/
Trenta Inferiore	Spodnja Trenta	Anita Garibaldi
Bausizza	Bavšica	/

Tabela 2: Imena osnovnih šol v didaktičnem ravnateljstvu Bovec v šolskem letu 1928/1929 (Vir: PANG, fond 4, t. e. 80, Razvrstitev šol 1928–1929).

Iz tabel vidimo, da vse šole sicer niso bile poimenovane, a je imena različnih osebnosti nosila večina šol, in sicer 16 od 23. Izbrana imena se znotraj posameznega didaktičnega ravnateljstva sicer ne ponavljajo, a obenem je podvajanje kar pogosto, če primerjamo več različnih ravnateljstev, tako da se pojavlja le 13 različnih imen. Lahko jih razdelimo v vsaj štiri glavne kategorije. Prvo predstavljajo člani kraljeve družine in Mussolinijevi sorodniki, v tem primeru kralj Viktor Emanuel III., po katerem sta bili poimenovani šoli v lokalnih središčih (Idriji in Bovcu), ter Mussolinijeva mati Rosa. Drugo kategorijo sestavljajo predstavniki italijanskega kulturnega kanona, kamor lahko uvrstimo Danteja Alighierija, Giuseppeja Verdija in Edmonda de Amicisa. Po njih so bile poimenovane tri šole. Njim sorodni sta osebi tretje kategorije, ki bi ju lahko označili kot zgodovinska *velika Italijana*: Krištof Kolumb in Julij Cezar (dve šoli). V četrto kategorijo sodijo vodilne osebnosti procesa italijanskega političnega združevanja (Nicolò Tommaseo, Anita Garibaldi), vključno s padlimi iredentisti, tj. italijanskimi državljani Avstro-Ogrske, ki so se med prvo svetovno vojno kot prostovoljci pridružili italijanski vojski (Nazario Sauro, Francesco Rismondo, Cesare Battisti). Po pripadnikih te skupine je bilo poimenovanih sedem šol. Iz teh štirih kategorij izstopa le Guido Brass, italijanski arhitekt po rodu iz Gorice, ki je v času med obema svetovnima vojnoma večinoma deloval v Istri.⁵³

Italijanske oblasti so pri izbiri imen zasledovale jasen cilj: s pomočjo poimenovanja vzpostaviti simbolno vez med vzgojno-izobraževalnim sistemom in

⁵³ B. Nefat, Brass, Guido, *Istarska enciklopedija*, <https://istra.lzmk.hr/clanak/brass-guido> (datum dostopa: 13. 9. 2025).

Slika 2: Šola v Batujah, poimenovana po intervencionistu Vittoriju Locchiju (1889–1917) (Vir: PANG, fond 667, Batuje 2782).

nacionalno ideologijo ter šolske stavbe spremeniti v prostorske označevalce italijanskosti. Imena so tako postala pomemben del širšega procesa italijanizacije, saj so s svojo stalno prisotnostjo vsakodnevno opominjala na vrednote, osebnosti in dogodke, ki jih je nova oblast želela vsiliti lokalnemu prebivalstvu kot skupen zgodovinski in kulturni horizont. Osebnosti, po katerih so poimenovane šole, družijo to, da nimajo nič skupnega s kraji, v katerih so te šole. Še več, za veliko večino oseb ne bi mogli reči niti tega, da so bili kakorkoli povezani z Goriško. Poimenovanje šol tako predstavlja poskus izbrisa lokalne identitete tega prostora in njegovo popolno stopitev v kulturo italijanskega nacionalizma, kot je obstajala med obema svetovnima vojnoma. Kolektivni spomin lokalnega prebivalstva naj bi se tako izenačil z italijanskim, kar naj bi končno privedlo do popolne asimilacije slovenskega prebivalstva v italijansko narodno skupnost.

Obenem pa je pogostost poimenovanj po različnih kategorijah osebnosti prav tako povedna. Če vse to lahko vsaj v grobem razvrstimo v štiri kategorije, so prve tri kategorije približno enakomerno zastopane, medtem ko četrta, ki jo sestavljajo predstavniki italijanskega *risorgimenta* in iredentizma, izstopa po številu poimenovanih šol. Po predstavnikih te skupine je bilo namreč poimenovanih kar sedem izmed 16 šol. Vsekakor je zanimivo, da so iredentisti *prehiteli* predstavnike vseh drugih skupin. Verjetno lahko v tem prepoznamo tako odmev (mitizirane predstave) prve svetovne vojne v fašistični Italiji, pa tudi dejstvo, da je njihova

smrt predstavljala enega od osrednjih argumentov pri legitimaciji italijanske oblasti nad *odrešenimi* ozemlji.⁵⁴

Sklep

V času italijanske oblasti na Primorskem je bil šolski sistem povsem vpet v poskus italijanizacije slovenskega prebivalstva. V tem okviru so tudi šole postopoma dobivale nova, ideološko obarvana imena, ki so bila sčasoma razširjena tudi na šolske učilnice. Poimenovanje je bilo del širšega načrta asimilacije, s katero je italijanska oblast, zlasti v času fašističnega režima, želela preoblikovati javni prostor, utrditi politično in kulturno prevlado ter mladini ponuditi nove vzornike. Pri tem ni nepomembno, da se je poimenovanje šole običajno združevalo z nacionalističnimi manifestacijami, pri katerih so seveda morali sodelovati tudi šolarji. Pobude za poimenovanje so običajno prihajale z občinske ravni, ki si jo je režim od sredine 20. let povsem podredil, izvedba pa je vključevala šolske institucije (šolska nadzorništva in šolsko skrbništvo), pogosto pa tudi najvišje civilne oblasti na deželni in celo državni ravni, kadar je poimenovanje zadevalo člane kraljeve družine in Mussolinijevo družino. Rekonstrukcija poteka poimenovanj tako po eni strani priča o popolni centralizaciji šolstva, po drugi pa tudi o pomenu, ki ga je fašistični režim pripisoval temu procesu.

Funkcionalnost imen šol lahko razlagamo bodisi kot poskus ustvarjanja novega kolektivnega spomina bodisi kot polnjenje javnega prostora z množico ideoloških sporočil, kar naj bi prispevalo k vsakodnevni ponotranjanju nacionalne identitete. S prvega vidika je smiselno izpostaviti predvsem to, da praktično nobena od osebnosti, po katerih so poimenovali šole in učilnice, ni imela veliko skupnega z lokalnim prostorom; kot taka so imena šol torej služila poskusu *stopitve* kolektivnega spomina lokalnega prebivalstva v kulturi spominjanja italijanskega nacionalizma, tesno povezanega s fašizmom. Z vidika Billigove teze lahko poimenovanje šol razumemo kot obliko *banalizacije* nacionalističnih sporočil; na ta način so oblasti ustvarile okolje, v katerem so se otroci in širša skupnost neprestano srečevali z ideološkimi sporočili – vsak učenec, učitelj ali starš je ob obisku šole uporabljal in slišal ime, s tem pa bil znova in znova opomnjen na nacionalni okvir, ki ga je oblast vsiljevala.

Obenem pa je na koncu smiselno tudi izpostaviti nasprotje med ideološko zasičenostjo šolskega prostora ter pičlimi uspehi te politike, ki so jo priznavali tudi režimski predstavniki.⁵⁵ Razmeroma skromen uspeh te politike je mogoče vsaj delno razložiti s sorazmerno kratkim trajanjem italijanske oblasti na Primorskem ter z močno narodnoobrambno dejavnostjo slovenske katoliške duhovščine.

54 O pomenu kulta padlih na Goriškem po prvi svetovni vojni gl. Matic Batič, »Zones more related to immortal splendor of glory«: Italian war memorials and commemorative practices in Venezia Giulia (1918–1922), *Acta Histriae* 26, 2018, št. 4, str. 1063–86.

55 Več o tem gl. npr. Černe 2023.

Kljub temu pa še vedno ostaja odprto vprašanje, zakaj takšna politika kljub intenzivnosti ni bila uspešnejša. Na tej točki se ponuja tudi priložnost za kritično soočenje s "čistimi" konstruktivističnimi teorijami narodnosti. Čeprav je oblast sistematično ustvarjala simbolno okolje, v katerem so bili posamezniki vsakodnevno soočeni z nacionalističnimi sporočili, se ti poskusi niso trajneje zasidrali v zavest lokalnega prebivalstva. To nakazuje, da narodne identitete ni mogoče razumeti le kot diskurzivni konstrukt, temveč jo je treba proučevati tudi v povezavi z globljimi vezmi jezika, kulture in zgodovinskega spomina, ki oblikujejo njihovo odpornost in trajnost.

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri

Archivio di Stato di Gorizia, ASGO
Provveditorato agli Studi di Gorizia.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, PANG
PANG 4, Šolsko nadzorništvo Tolmin in področna didaktična ravnateljstva.
PANG 34, Občina Drežnica.
PANG 37, Občina Kanal.

Časopisni viri

L'Eco dell'Isonzo, 1932.
Ponedeljski Slovenec, 1936.

Literatura

- Azaryahu, Maoz: *Von Wilhelmplatz zu Thälmannplatz: Politische Symbole im öffentlichen Leben der DDR*, Gerlingen: Bleicher Verlag, 1991.
- Azaryahu, Maoz: *Tel Aviv: Mythography of a City*, Syracuse: Syracuse University Press, 2006.
- Andri, Adriano in Giulio Mellinato: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915-1945*, Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1994.
- Batič, Matic: »Dell'Italia nei confini / son rifatti gli Italiani«: italijanski fašizem in njegov koncept *italianità*, *Acta Histriae*, 24, 2016, št. 4, str. 819–836.
- Batič, Matic: »Zones more related to immortal splendor of glory«: Italian war memorials and commemorative practices in Venezia Giulia (1918–1922), *Acta Histriae* 26, 2018, št. 4, str. 1063–86.

- Batič, Matic: *Italijanizacija kulturne krajine v Goriški pokrajini od konca prve svetovne vojne do kapitulacije Italije: doktorska disertacija*, Koper 2020.
- Batič, Matic: Nova govorica prostora: preimenovanje naselij na severnem Primorskem po drugi svetovni vojni (1948–1954), *Acta Histriae*, 31, 2023, št. 2, str. 281–306 DOI: 10.19233/AH.2023.13.
- Batič, Matic: Šole govorijo: ideološka dimenzija italijanskih šolskih stavb na Goriškem (1918–1943), *Prispevki za novejšo zgodovino*, 63, 2023, št. 2, str. 124–148 DOI: 10.51663/pnz.63.2.o8.
- Berg, Lawrence D. in Jani Vuolteenaho (ur.): *Critical Toponomies: The Contested Politics of Place Naming*, Farnham, Ashgate, 2009.
- Billig, Michael: *Banal Nationalism*, Los Angeles: Sage, 2012.
- Cattaruzza, Marina: *L'Italia e il confine orientale*, Bologna: Società editrice Il Mulino, 2007.
- Čermelj, Lavo: *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama*, Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Černe, Milena: Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na Primorskem, 1918–1943, *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 7, 2023, št. 2, str. 9–31 DOI: 10.55692/D.18564.23.7.
- Černe, Milena: *Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943: katalog k razstavi*, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2023.
- Devetak, Robert: Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno, *Zgodovinski časopis*, 74, 2020, št. 3–4, str. 360–87.
- Di Giusto, Stefano: *Operationszone Adriatische Küstenland: Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca 1943–1945*, Udine: Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, 2005.
- Kacin-Wohinz, Milica: *Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925–1935*, Koper: Lipa, 1990.
- Kastelic, Emilija: Vpliv fašizma na kulturno dediščino Primorske, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 56, 2008, št. 1, str. 55–70.
- Klabjan, Borut: Fašistični Trst: tržaška kulturna krajina v času med svetovnima vojnama, *Studia Historica Slovenica*, 14, 2014, št. 2–3, str. 593–607.
- Marušič, Branko: Scodnik, Francesco Ignazio (1804–1877), *Primorski slovenski biografski leksikon*: 13. snopič Rebula - Sedej, 3. knjiga (ur. Martin Jevnikar), Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1987.
- Marušič, Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem: 1848–1899*, Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Nefat, B.: Brass, Guido, *Istarska enciklopedija*, <https://istra.lzmk.hr/clanak/brass-guido> (datum dostopa: 13. 9. 2025).
- Nora, Pierre (ur.): *Les Lieux de mémoire*, 3 tomes: t. 1 *La République*, t. 2 *La Nation*, t. 3 *Les France*, Paris: Gallimard, 1984–1992.
- Pahor, Drago: *Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

- Perenič, Urška: Toponomastika uličnih imen, nacionalna identiteta in pripadanje: literarne ulice v ožjem središču Ljubljane, *Kulturni svetniki in kanonizacija* (ur. Marijan Dovič), Ljubljana: Založba ZRC, 2016, str. 325–348.
- Svoljšak, Petra. »Namen je bil pač, otroke popolnoma preroditi v laškem duhu«: šolstvo pod italijansko okupacijo 1915–1917, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino. Izredna številka: V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn*, 2009, str. 251–64.
- Toporišič, Jože: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Tul, Vlasta: Arhivsko gradivo o vrtcih na goriškem v obdobju med obema svetovnimima vojnama, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 15 (39), 2006, št. 1, str. 69–76.
- Tul, Vlasta: Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji, *Kronika Rihemberka - Branika II* (ur. Zalka Jereb et al.), Branik 2006, str. 103–52.
- Tul, Vlasta: Šola v Grgarju skozi čas, *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak et al.), Grgar 2009, str. 100–43.
- Tul, Vlasta: Srednje šole v Tolminu v času italijanske oblasti od ustanovitve učiteljskega leta 1919 do leta 1943, *Tolminski zbornik*, 5, 2020, str. 329–48.
- Urbanc, Mimi in Matej Gabrovec: Krajevna imena: poligon za dokazovanje moči in odraz lokalne identitete, *Geografski vestnik*, 77, 2005, št. 2, str. 25–43.
- Vidrih-Lavrenčič, Lilijana, in Metka Nusdorfer: *Občine na Goriškem od srede 19. stol. do druge svetovne vojne*, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 1986.